

По следите на малоазийските българи

В Мала Азия все още се чува българска реч

Малоазийските българи са една малобройна и сравнително непозната част от българската диаспора. Тя включва населението на около 20 села в Северозападен Анадол, където от XVII докъм средата на XIX век се заселват на няколко вълни българи от Балканите. След Освобождението малка част от тях се преселва в България. Останалите се завръщат през 1914 г. Днес техните потомци са пръснати в много райони на страната, но най-голямата им концентрация е в Ивайловградска община.

През 1899 г. големият български учен Васил Кънчов предприема първото пътешествие с научно-изследователска цел в районите, където живеят малоазийските българи. 110 години по-късно трима български изследователи Стоян Шиваров от „Ориенталски сбирки” на Националната библиотека, Константин Панайотов от Института по фолклор при БАН и авторът на настоящата статия тръгват по стъпките на Кънчов да търсят следи от някогашното българско присъствие. Експедицията е част от проект за изследване на езиковото и културно-историческо наследство на българите в съседните държави, финансиран от фонд „Научни изследвания”.

На 12 юли т. г. пристигахме в град Гьонен, който избрахме за база на експедицията. Градът е прочут със своите минерални извори. Гьонен е център на район, в който се намират повечето от българските села. В града е имало българска махала. След Освобождението в Гьонен са настанени много турци, помаци, черкези и татари от България. Имената на две от новите махали „Плевен” и „Търново” подсказват от къде са дошли заселниците.

Нашата цел обаче са някогашните български села и особено най-голямото от тях Коджа бунар. Още на другия ден ни се отваря прекрасна възможност да го посетим. В Гьонен се запознаваме с адвокат Ремзи Къса, жител на Коджа бунар. Неговите деди са от родопското село Барутин. Заселват са в Коджа бунар по време на Балканската война, когато бягат от настъпващите български войски.

Ремзи е любезен да ни закара до селото и да ни покаже неговите забележителности. Днешните жители на Коджа бунар са помаци, потомци на преселници от общо 32 села от Неврокопско и Драмско, между които Барутин, Фъргово, Крибул, Кочан, Абланица, Жижево, Борино и други. Повечето от възрастните хора говорят много добре български език, който те наричат помашки. Знаят много за България и са добре настроени към страната на техните деди.

Най-голямата забележителност на селото са хилядолетните чинари в центъра, под които блика минерален извор. От времето на българите има останали много къщи. В Коджа

бунар видяхме останките от българска воденица и водопровод, както и основите на старата българска църква. През последните години селото е посещавано от потомци на някогашните му български обитатели.

Същия ден на връщане от Коджа бунар се отбиваме и в най-голямото помашко село района Хасанбей, разположено само на два километра северно от Гьонен. Жителите му са помаци, чиито деди са изселени по време на Руско-турската война (1877-1878) от селата Буковец, Белослатинско, и Петревене, Луковитско. Говорят чист и малко архаичен български език. Има няколко семейства от Сяр, прогонени от гърците през 20-те години на XX век. Един от тях, 87-годишният дядо Ариф Гючлю, още пази спомени от родното си място.

На следващия ден сме в град Балькесир за интервю с коджабунарския краевед Хюсеин Есенер Ракипов. Той е 80 годишен, но изключително пъргав и жизнен. Дядо му и баща му са от село Кочан, Гоцеделчевско. Пристигат в Коджа бунар през 1913 г. Хюсеин разказва подробно историята на малоазийските българи. Голяма част от сведенията, с които разполага, са непознати за нашата наука. Говори отлично български. Посещавал е два пъти България. Първия път, в края на 80-те години, престоява два месеца в родното село на дедите си. Освен всичко Хюсеин ни изпя няколко помашки народни песни от Родопския край.

С негова препоръка на другия ден отиваме в българското село Ташкесии, окръг Маняс. Селото е малко и западащо. Местните жители са потомци на преселници от Доспат. Повечето от тях живеят постоянно в Балькесир и идват тук само през лятото, поради което са забравили българския език. Затова пък в Ташкесии откриваме много полуразрушени български къщи. Над всички се откроява двуетажна къща с мраморно стълбище, принадлежала някога на най-богатия българин в селото Гяур Танаш, за когото още се носят легенди. Видяхме и каменната чешма, съградена от българите. Нашият гид в Ташкесии се казва Селяхатин, 50-годишен инженер-оптик. Кани ни на кафе у дома си. Къщата му представлява истински музей, където домакинът е събрал множество предмети от материалната култура на българите.

Четвъртия ден от експедицията прекарваме в Гьонен. Тук вземаме интервюта от кметовете на някогашните български села Съют и Чатак, населени днес с помаци. Чатак е било махала на Коджа бунар, но по-късно се е отделило. Разговаряме и с кметовете на селата Хасанбей и Бакърлъ. Последното е основано от турци, дошли от Шуменско по време на Руско-турската война. Снимахме ценни документи за малоазийските българи на османотурски и на съвременен турски език.

Петък, 17 юли, е последният ден от нашето пътешествие. Отиваме отново в Коджа бунар, за да видим старата българска каменна чешма, която се намира на един километър югоизточно от селото. Над чучура има надпис. Трудно да се установи дали е на български или на гръцки език, тъй като очертанията и релефът на буквите са едва доловими. На изток от Коджа бунар се намира новопостроеният язовир. Зад него се виждат няколко къщурки и минаре на

джамия. Това е някогашното българско село Юрен, населено сега с юруци.

В късния следобед потегляме от Коджа бунар за Неджип кьой, където също са живели българи до 1914 г. Българското му име е Ново село. Днешните жители на Неджип кьой са помаци, чиито предци са дошли от родопските села Черешово и Тъмръш през Балканската война. Говорят особен диалект на нашия език. Тук дори и младите знаят български. Неджипкьойци се препитават главно с животновъдство или, както те казват, „гльодаме си кравите“. Старата джамия е построена върху основите на българската църква. Легендата разказва, че последният български поп в селото Папаз Манол притежавал много пари, които заровил в църквата преди изселването. Затова неджипкьойци са изкопали огромен трап в търсене на имането. В селото има и добре запазена воденица, построена от българите.

Хората тук са доста дружелюбни. Най-интересният събеседник, на когото попадаме, е 89 годишният дядо Ариф Ал. Същият извади телефонен номер на някакви свои роднини в България. Веднага го набрахме. Докато разговаряше с близките си, за които от години не знаеше нищо, дядо Ариф се разплака. Най-вълнуващото ни преживяване в Неджип кьой беше сватбата на млада и красива помакиня с черкезин. Поканиха ни на празничната трапеза, а после и на дансинга. Късно вечерта напуснахме селото, претоварени от емоции и впечатления.

Така завърши тази първа по рода си експедицията. Резултатите от нея се изчисляват в хиляди снимки, няколко часа филми, множество интервюта и безценни професионални контакти. Събраният материал, който след обработка ще бъде достъпен в електронен вариант, значително разширява съществуващите научни знания за малоазийските българи

и за помаците в Турция.

ГЕОРГИ ЗЕЛЕНГОРА